

“YASHIL IQTISODIYOT” VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI**Qayumjonova Dildora Shakarjon qizi***Turan Xalqaro Universiteti**Biznesni boshqaruv fakulteti 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Maqolada “Yashil iqtisodiyot” va uning rivojlanish tarixi bosqichlari va har bir rivojlanish davrining konsepsiyalari va iqtisodiy barqarorlikka erishishda, sohalar iqtisodiyotida resurslardan oqilona foydalanishning ahamiyati hamda dastlabki qadamlar haqida yozilgan. Barqaror rivojlanish konsepsiyasi inson tanlovini kengaytirish asosiy g'oya ekanligiga tayangan holda insonning o'z hayot faoliyatini shakllantirish, qarorlar qabul qilish, ularni amalga oshirish va bajarilishini nazorat qilish jarayonida to'laqonli qatnashishi lozimligini nazarda tutadi. Bu “Yashil” iqtisodiyot asosida amalga oshirilishi muhim omil hisoblanadi.

Annotation: The article discusses the concept of the “green economy,” its stages of development, and the main ideas of each phase. It also highlights the importance of the rational use of resources in various economic sectors to achieve economic sustainability and describes the initial steps taken in this direction. The concept of sustainable development is based on the idea of expanding human choices and emphasizes the need for individuals to actively participate in shaping their own lives, making decisions, implementing them, and monitoring their outcomes. Implementing these principles within the framework of the “green economy” is considered a key factor in achieving sustainable development.

Аннотация: В статье рассматривается понятие «зелёная экономика», этапы её развития и концепции каждого периода, а также значение рационального использования ресурсов в отраслях экономики для достижения экономической устойчивости и первые шаги в этом направлении. Концепция устойчивого развития основывается на идее расширения возможностей человека в выборе и предполагает его полное участие в формировании собственной жизнедеятельности, принятии решений, их реализации и контроле за выполнением. Реализация данных принципов на основе «зелёной» экономики является важным фактором устойчивого развития.

Kalit soʻzlar: Yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, Ekologik xavfsizlik, UNEP (BMT Atrof-muhit dasturi), Adolatli oʻtish, Ekologik belgi (eko-label), barqarorlik standartlari, Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, energiya samaradorligi, qayta tiklanadigan energiya manbalari, Yashil texnologiyalar, ekologik modernizatsiya, karbon soligʻi, “Koʻk energiya” soliq imtiyozlari, subsidiyalar va grantlar, Oʻzbekistonning “yashil” iqtisodiyot strategiyasi (2019–2030), Ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy koʻrsatkichlar, atrof-muhitni muhofaza qilish, bioxilma-xillikni

saqlash, suv resurslarini boshqarish, energetika infratuzilmasi, tejamkor iqtisodiyot, global ekologik muammolar, ekologik siyosat.

Keywords: Green economy, sustainable development, environmental safety, UNEP (United Nations Environment Programme), just transition, eco-label (environmental label), sustainability standards, rational use of natural resources, energy efficiency, renewable energy sources, green technologies, ecological modernization, carbon tax, “blue energy” tax incentives, subsidies and grants, Uzbekistan’s “Green Economy” Transition Strategy (2019–2030), environmental, economic and social indicators, environmental protection, biodiversity conservation, water resources management, energy infrastructure, resource-efficient economy, global environmental issues, environmental policy.

Ключевые слова: Зелёная экономика, устойчивое развитие, экологическая безопасность, ЮНЕП (Программа ООН по окружающей среде), справедливый переход, экологическая маркировка (эко-лейбл), стандарты устойчивости, рациональное использование природных ресурсов, энергоэффективность, возобновляемые источники энергии, зелёные технологии, экологическая модернизация, углеродный налог, налоговые льготы для «голубой энергии», субсидии и гранты, стратегия Узбекистана по переходу к «зелёной» экономике (2019–2030 гг.), экологические, экономические и социальные показатели, охрана окружающей среды, сохранение биоразнообразия, управление водными ресурсами, энергетическая инфраструктура, рациональная экономика, глобальные экологические проблемы, экологическая политика.

Kirish. Yashil iqtisodiyot– ekologik xavflarni va ekologik tanqislikni kamaytirishga qaratilgan va atrof-muhitni buzmasdan barqaror rivojlanishni maqsad qilgan iqtisodiyot.. UNEP 2011-yilgi Yashil Iqtisodiyot hisobotida ta’kidlanishicha, „iqtisodiyot yashil bo‘lishi uchun nafaqat samarali, balki adolatli bo‘lishi ham kerak. Adolatlilik global va mamlakat darajasidagi tenglik o‘lchovlarini tan olishni, xususan, past uglerodli, resurslarni tejaydigan va ijtimoiy jihatdan qamrab oluvchi iqtisodiyotga adolatli o‘tishni ta’minlashni nazarda tutadi“¹. Yashil stiker va ekologik belgi amaliyoti iste’molchilar oldida atrof-muhitga do‘stona munosabat va barqaror rivojlanish ko‘rsatkichlari sifatida paydo bo‘ldi. Ko‘pgina sanoat tarmoqlari globallashayotgan iqtisodiyotda yashillashtirish amaliyotini targ‘ib qilish usuli sifatida ushbu standartlarni qabul qila boshlaydi. Barqarorlik standartlari sifatida ham tanilgan bu standartlar sotib olingan mahsulotlar atrof-muhitga va ularni ishlab chiqaruvchi odamlarga zarar yetkazmasligini kafolatlaydigan maxsus qoidalardir. Ushbu standartlar soni yaqinda o‘sib bordi va endi ular yangi, yanada yashil iqtisodiyotni qurishda yordam berishi mumkin. Ular o‘rmon xo‘jaligi, qishloq xo‘jaligi, tog‘-kon

¹ “O‘zbekistonning yashil rivojlanish strategiyasi”. Olingan: <http://mift.uz/en/strategies/uggs>

sanoati yoki baliqchilik kabi iqtisodiy sohalarga e'tibor qaratadi; suv manbalari va biologik xilma-xillikni muhofaza qilish yoki issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirish kabi ekologik omillarga e'tibor qaratish; xodimlarning ijtimoiy himoyasi va huquqlarini qo'llab-quvvatlash; va ishlab chiqarish jarayonlarining muayyan qismlariga uy.²

Mamlakatimizda “Yashil” iqtisodiyot asosida barqaror rivojlanishni ta'minlashda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019 yil 4-oktyabrda tasdiqlangan “2019-2030 yillarda O'zbekiston Respublikasini “yashil” iqtisodiyotga o'tish strategiyasi” muhim dasturiy amal hisoblanadi. “Yashil” iqtisodiyotga o'tishning muhim vazifalari qatoriga iqtisodiyotning energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslarni oqilona iste'mol qilish kiradi. Ushbu belgilangan maqsadli indikatorlarga texnologiyalarni modernizatsiya qilish va moliyaviy mexanizmlarni rivojlantirish orqali erishiladi. – 1950-1960 yillar iqtisodiyotning atrof-muhit va insonga salbiy ta'sirini anglab etish davri hisoblanadi. Bu davrda iqtisodiy rivojlanish va atrof-muhitning degradatsiyalashuvi o'rtasidagi bog'liqlik to'liq anglab etilgan bo'lsa-da, ekologik muammolar iqtisodiy rivojlanish jarayonida tabiatni muhofaza qilish zarurligini e'tiborga olish bilan cheklanib qolgan 1955 yilda dunyoning yirik shaharlarida zaharli gazlardan o'lim holatlarining ko'payishi atmosferaning ifloslanishiga bag'ishlangan birinchi xalqaro konferensiya o'tkazildi. Xalqaro darajada muvofiqlashtirish va kelishuvning yo'qligi, biznes va atrof-muhit muhofazasi borasidagi vazifalarning bir biriga to'g'ri kelmasligi xalqaro miqyosda ekologik kuchlarni to'liq ishga solish imkonini bermas edi. 1960-1970 yillarni o'z ichiga oladi. Ushbu bosqichda barqaror iqtisodiy rivojlanish tufayli tabiiy resurslardan jadal sur'atlarda intensiv foydalanish va atrof-muhitni ifloslantirish iqtisodiyotning moddiy-resurs bazasini izdan chiqarishi va inson turmush farovonligining pasayishiga olib kelishi to'g'risidagi bahs-munozalar kuchaydi. Muhokamalardagi bosh g'oya – tabiiy resurslarni va inson uchun qulay atrof-muhitni saqlab qolish maqsadida tejamkor (ratsional) iqtisodiyotni shakllantirishdan iborat edi. 1980-1990 yillar. Ushbu davr rivojlangan mamlakatlarda “yashil” texnologiyalarni jadal sur'atlarda rivojlanish bosqichi bo'lib, ekologik modernizatsiya g'oyasi ilgari surildi. Mazkur g'oyaning asosiy mazmuni iqtisodiy o'sish va sanoatning rivojlanishi ekologik jihatdan moslashishi iqtisodiyot nuqtai nazaridan maqsadga muvofiq ekanligi bilan izohlanadi. Dunyo mamlakatlari “yashil energetika” sohasini rivojlantirish uchun zarur infratuzilmani shakllantirishga sarflanayotgan yillik investitsiyalar miqdorini 2030 yilga qadar hozirgi 400 mlrd. dollardan 1,25 trln. dollarga qadar oshirishlari zarur bo'ladi. O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish yanada barqaror va farovon kelajakka erishish yo'lidagi hal qiluvchi qadamdir. Mamlakatning qayta tiklanadigan

² Greening the Global Economy (Boston Review Originals) Hardcover – November 13, 2015. - 176 p

energiya manbalari, barqaror qishloq xo'jaligi, suv resurslarini boshqarish va bioxilma-xillikni saqlashni o'z ichiga olgan barqarorlikni ta'minlashga ko'p qirrali yondashuvi ekologik muammolarni hal etishga intilayotganini ko'rsatadi. Barqaror rivojlanish ko'rsatkichlarining turlari Barqaror rivojlanish ko'rsatkichlari ko'plab mezonlarga asoslanadi. Ular asosan quyidagi turlarga bo'linadi: Ekologik ko'rsatkichlar: Tabiiy resurslarni boshqarish, atrofmuhitni saqlash va ekologik barqarorlikni ta'minlash darajasini o'lchash uchun qo'llaniladi. Iqtisodiy ko'rsatkichlar: Iqtisodiy o'sish, resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash darajasini baholaydi. Ijtimoiy ko'rsatkichlar: Ijtimoiy tenglik, inson huquqlari va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlash bo'yicha ko'rsatkichlar. Baholash usullari Barqaror rivojlanish ko'rsatkichlarini baholashda quyidagi usullar qo'llaniladi. Barqaror rivojlanish ko'rsatkichlari hukumatlar va kompaniyalar uchun barqarorlikni ta'minlash yo'lida muhim vositalardan biri hisoblanadi. Ular strategik rejalashtirish jarayonida qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlashga yordam beradi va ushbu qarorlarning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlarini aniqlashga imkon beradi.

Barqaror rivojlanish ko'rsatkichlari kelajakda global miqyosda yanada muhimroq rol o'ynashi kutilmoqda. Ular yordamida hukumatlar va kompaniyalar barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni samarali amalga oshirishi mumkin bo'ladi. Barqaror rivojlanish ko'rsatkichlari zamonaviy iqtisodiy va ekologik siyosatning ajralmas qismi bo'lib, kelajakda ularning ahamiyati yanada ortishi kutilmoqda. Ushbu ko'rsatkichlar davlatlar va korporatsiyalarga barqarorlik darajasini baholash va kelajak rejalari uchun yo'nalishlarni belgilash imkonini beradi. Narx va soliq siyosati: Hukumatlar "yashil" iqtisodiyotni rag'batlantirish uchun zararli chiqindilarga soliq solish yoki ekologik toza mahsulot va xizmatlar uchun soliqlarni kamaytirish orqali bozorni rag'batlantirishadi. Misol: Karbon solig'i yoki "ko'k energiya" uchun soliq imtiyozlari. Karbon solig'i — bu atmosfera ifloslanishini kamaytirish maqsadida karbonat angidrid (CO_2) va boshqa issiqxona gazlarini chiqarganlik uchun solinadigan soliq turi. Karbon solig'i orqali davlatlar korxonalarni va fuqarolarni chiqindilarni kamaytirishga undaydi, chunki bu soliq yuqori miqdorda chiqindi chiqarish iqtisodiy jihatdan foydasiz bo'lishiga olib keladi. Bu esa korxonalarni energiya samaradorligini oshirishga va ekologik toza texnologiyalarni qo'llashga rag'batlantiradi. "Ko'k energiya" uchun soliq imtiyozlari — bu davlat tomonidan qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni rag'batlantirish maqsadida joriy qilinadigan soliq yengilliklari yoki imtiyozlaridir. Masalan, quyosh panellari, shamol turbinlari yoki geotermal energiya kabi qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanadigan korxonalar yoki xonadonlar bu imtiyozlardan foydalanish orqali soliq yukini kamaytirishi mumkin. Shu tariqa, davlat "ko'k energiya"ni qo'llab-quvvatlash va uni bozor uchun jozibador qilish orqali "yashil" iqtisodiyotga o'tishni tezlashtiradi. Subsidiya va grantlar. Hukumat tomonidan taqdim etilgan subsidiyalar va grantlar

bozor ishtirokchilarini ekologik toza texnologiyalar va mahsulotlar ishlab chiqarishga rag'batlantiradi. Misol uchun quyosh panellari o'rnatish uchun davlat subsidiyalarini aytish mumkin.

Xulosa: Yashil iqtisodiyot bugungi kunda barqaror rivojlanishning eng muhim omillaridan biri sifatida insoniyatning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy muammolarini hal etishda hal qiluvchi rol o'ynamoqda. U nafaqat iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, balki atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va inson farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida 2019–2030 yillarga mo'ljallangan “Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi” mamlakatning ekologik barqaror rivojlanishga intilayotganini yaqqol ko'rsatadi. Energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish, suv va yer resurslaridan tejamkor foydalanish, shuningdek, “ko'k energiya” uchun soliq imtiyozlari va subsidiya tizimlarini joriy etish bu yo'nalishdagi muhim qadamlardir.

Shuningdek, barqaror rivojlanish konsepsiyasining asosiy g'oyasi – inson tanlovini kengaytirish va uni qaror qabul qilish jarayonlariga faol jalb etish – yashil iqtisodiyotning ijtimoiy adolat tamoyillari bilan uzviy bog'liqdir. Shuning uchun ham yashil iqtisodiyotga o'tish nafaqat ekologik zarurat, balki iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy farovonlikni ta'minlovchi muhim omildir.

Kelgusida yashil texnologiyalarni joriy etish, ekologik modernizatsiya jarayonlarini jadallashtirish va xalqaro ekologik standartlarga mos ravishda iqtisodiy siyosatni shakllantirish O'zbekistonning barqaror, farovon va ekologik xavfsiz kelajagini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. “O'zbekistonning yashil rivojlanish strategiyasi”. Olingan: <http://mift.uz/en/strategies/uggs>
2. „United Nations Environment Programme (UNEP)“. 2016-yil 27-martda asl nusxadan arxivlangan. Qaraldi: 2016-yil 11-may.
3. Greening the Global Economy (Boston Review Originals) Hardcover – November 13, 2015. - 176 p
4. M.R.Rustamova. O'zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish. Ilm-fan va innovatsiyailmiy-amaliy konferensiyasiin-academy.uz/index.php/si.
5. Greening the Global Economy (Boston Review Originals) Hardcover – November 13, 2015. - 176 p